

La incondicionalitat surrealista de Salvador Dalí a debat

Montse Aguer

Centre d'Estudis Dalinians

Diari *L'Avenç* núm. 292, juny de 2004

La Fundació Gala-Salvador Dalí va participar a la subhasta pública de bona part del llegat que André Breton conservava al seu domicili de París, al número 42 de la rue Fontaine, que va tenir lloc del 7 al 17 d'abril de l'any passat, i va enriquir la seva col·lecció amb tot un seguit de documentació: de revistes a fotografies, llibres i manuscrits. Cal destacar entre els manuscrits, que ara formen part del Centre d'Estudis Dalinians de Figueres, els que Breton va agrupar en un dossier en què va escriure a mà, en tinta de color vermellós, "QUESTIONS (Affaire Dali, etc)".

A partir d'un estudi preliminar, i la transcripció d'aquests documents, escrits en francès, m'agradaria fer referència als que ens han donat les claus per millor entendre els motius que van portar els surrealistes a plantejar l'expulsió de Dalí del grup, especialment entre la fi de gener i el 5 de febrer de 1934. És d'una rellevància especial el contingut d'una carta d'André Breton, de 22 de gener de 1934, on, de manera sistemàtica, apareixen apuntats els motius de discrepància entre el grup que ell encapçala i Dalí.

En el número 12-13 de "Minotaure", de 12 de maig de 1939, Breton publica l'article "Des tendances les plus récentes de la peinture surréaliste", en què declara: "Dalí professa el febrer de 1939 que tot el malestar actual del món és racial i que la solució que ha de prevaldre és, concertada per tots els pobles de raça blanca, la reducció de tots els pobles de color a l'esclavisme. No sé aquesta declaració quines portes li pot obrir a Itàlia o als Estats Units, però sé quines portes li tanca". Des de l'any 1929, en què Breton coneix l'artista empordanès, a la publicació d'aquest article es produeix una evolució que condueix cap al trencament definitiu.

Intentem fer una petita cronologia dels fets: Dalí coneix Breton durant la seva segona estada a París, i és Miró qui els presenta; és l'any 1929, en què Dalí s'incorpora oficialment al moviment surrealista i fins el 1934 hi juga un paper militant, participant a les activitats del grup. Si bé, també és causa d'alguns incidents, el més important dels quals és la publicació del seu text "Rêverie" en el número 4 de "Le Surréalisme au service la révolution", desembre de 1931, fet que es converteix en el desencadenant de la ruptura de Louis Aragon amb el grup surrealista. "Rêverie" és considerat pornogràfic, immoral i criticat pel partit comunista, però defensat –en contra de l'opinió d'Aragon- per Breton, a *Misère de la poésie*, 1932, on a més aquest critica la política cultural del partit comunista. Es provoca, per tant, la ruptura amb Louis Aragon.

Breton, valora Dalí, però cada cop es manifesta més preocupat per alguns dels seus punts de vista i declaracions, ja que el pintor es va allunyant del surrealisme ortodox. En aquest sentit, escriu una extensa carta a Dalí, anteriorment esmentada, amb data

22 de gener de 1934, on explícitament manifesta:

“l’eventualitat d’una recuperació d’activitat que ens seria realment comuna, (es tracta, efectivament, de la propera publicació d’una nova revista surrealista) em porta a fer-vos, en el meu nom, una sèrie de preguntes.

Vostè sap com sempre m’he esforçat a escoltar certs propòsits extremadament torbadors que vostè teníeu, recordant-ne un, fa dos anys, el més impactant, en què afirmàveu que una catàstrofe de ferrocarril us causaria una major satisfacció en saber que havia afectat especialment els passatgers de tercera classe. Intentàveu justificar aquest punt de vista, si no recordo malament, amb consideracions sexuals particulars que tendien a fer tolerar aquesta manera de veure com l’expressió d’una perversió que us seria pròpia i no implicaria cap tipus de contagi.

M’hagués sabut greu, també, no veure en aquesta actitud la dosi d’humor i de gust per provocar a qualsevol preu a tot individu, fins i tot el menys provocable, la qual cosa és natural en vostè. Històricament he de reconèixer que les vostres declaracions sobre aquest tema van comportar certa desmoralització, si bé crec que puc dir que no van debilitar perdurablement el surrealisme. Les protestes lamentables d’Aragon, que sostenien que el “vostre silló amb gots de llet” privaria els bebès d’una part del seu bé, no eren sinó la contrapartida de certs sofismes fets per vostè. Vostè, doncs, com ell, heu seguit en aquest sentit. El vostre antihumanitarisme (digueu desitjar que s’esdevingui alguna cosa dolenta especialment als vostres amics), en la mesura que no es reclami més que el dret de cadascú a aconseguir com li abelleixi el plaer eròtic, val el seu humanitarisme, malgrat el grau de bufoneria, que hagi assolit en una cosa innombrable como “la queixa dels aturats”.

Això no obstant, he cregut durant molt de temps que reservàveu als vostres amics surrealistes la comunicació d’idees paradoxals o delirants que us inspirava des de feia cert temps la situació internacional. La vostra defensa apassionada del que cercàveu fer passar per nou, per totalment irracional, en el fenomen hitlerià, seguint la negativa a priori –única entre nosaltres- d’intentar actuar revolucionàriament en el marc d’una organització que es defineix com a revolucionària, no ha fet més que alarmar-me moderadament, tant que vaig pensar que no constituïa –i això exclusivament en l’interior del surrealisme- sinó una posada en guàrdia- (massa vistosa i molt maldestra)- contra algunes maneres acomodaticies de pensar a les quals hem cedit, en el camí, massa de nosaltres. Va ésser escoltant-vos dijous passat a casa de Leon-Pierre Quint, exposant novament els vostres arguments, perdent tota mesura i arribant fins a lloar el govern nazi de les seves pitjors exaccions, que em vaig preguntar si era admissible que tant vostè com jo continuéssim considerant-nos amics del mateix bàndol.

Aquesta inquietud va créixer encara més en escoltar-vos, poc després, predicar amb violència nova, excloent tota possibilitat de riure intern, la pintura acadèmica i declarar abominable l’ “art modern”, amb motiu del qual (a excepció vostre, almenys si el considerem dins la seva essència) tots ens subjectem al mateix. No és aquest el moment, quan aquest art és objecte de les persecucions fetes a la mateixa URSS o a Alemanya, en què nosaltres hem de permetre en el surrealisme el vostre lema consternant del “retorn a Meissonier”. Considero que hem de pronunciar-nos amb

totes les nostres forces contra aquest lema, que es concilia objectivament no molt bé amb el reconeixement tardà per part vostra- ens heu fet partícips recentment i repetidament de la realitat profunda de la família, de la necessitat de l'autoritat paterna, etc... que contribueix a posar la vostra confiança i esperança en Hitler. Es manifesta en aquests dos punts, coherència, unitat de comportament. Aquest comportament és el comportament reaccionari.

Sabeu que, pel que em concerneix, no poso res en consideració tan alta en el surrealisme com cert rigor moral, una certa preocupació d'integritat encara que sigui al preu de molts sacrificis, però, què importa, si finalment s'han trobat fins ara ben preservats. Malgrat alguns problemes que hàgim pogut tenir en el pla d'acció, això no impedeix que el surrealisme desitgi, ara més que mai, estar al dia amb les obligacions a les quals s'havia compromès quan es va amarar de la necessitat absoluta de la Revolució proletària. Heus aquí una afirmació categòrica, que constitueix el nostre estatus moral més clar i contra el qual és inadmissible que una sola veu, encara que sigui la vostra, pugui sublevar-se.

No és sense una molèstia extrema que em sembla veure-us encarrilar-vos més i més lluny en aquesta altra via. També penso en aquesta presentació pública de la vostra tela, a casa vostra, el dissabte. I aquí estem, lluny del que jo demanava, en el "Segon Manifest". En veure'l novament, aquest "Enigma de Guillem Tell", només s'uneix per un fil al surrealisme. És, en efecte, acadèmic i [sistemàtic] i ultraconscient. Heu tingut la mà més lleugera d'altres vegades! Però, digueu-me, aquesta gent?. Després de tot el que Dadà i el surrealisme han fet per fer impossibles aquestes manifestacions "artístiques"! Es podrien també organitzar [matins poètics], amb el concurs de teatres, organitzar festes. Entre parèntesi, crec poder-ho dir en general, això no ha agradat i ha donat lloc a bastant riures lúgubres. Convidar a tots aquells que vulguin venir a "admirar-vos" a casa vostra, anar, com jo us he vist, de l'un a l'altre prodigant les explicacions i les gentileeses, em sembla notòriament incompreensible amb el que ha de ser l'actitud surrealista.

¿Consentiríeu a lloar de manera una mica menys imprudent l'opinió?

¿Estaríeu disposat a signar, en el primer número de la nova revista surrealista, un text que tendís a dissipar l'emoció que han pogut fer néixer certes declaracions vostres (de caràcter "paranoicocrític"?) a propòsit del fascisme alemany? Aquest text hauria de tenir també com objectiu fer ressorgir que, en relació amb la qüestió de la Revolució proletària, no hi ha entre vostè i nosaltres cap desacord fonamental.

¿Renunciaria vostè a enfrontar deliberadament el sentiment de la quasi unanimitat entre nosaltres fent-vos el contemplador sistemàtic de tota l'obra artística, dels setanta o vuitanta darrers anys, i això alhora que aquells que la perseguien són expulsats, com a Alemanya, del seu país?

Insisteixo profundament a obtenir de vostè, amb urgència, una resposta escrita i molt explícita pel que fa en aquestes qüestions. Existeix una possibilitat, per part meua, d'expressar-me a favor vostre. No tinc cap desig més extrem que aquest.

El vostre amic,
André Breton”

Dalí contesta aquesta dura missiva amb una llarga carta, on es defensa del seu pretès antihumanitarisme, del seu particular concepte d'art modern, del hitlerisme i es declara incondicionalment surrealista, i el mateix 25 de gener de 1934, cominat per Breton, ha de signar una declaració segons la qual afirma « no ésser enemic del proletariat ». Entre la documentació « QUESTIONS (Affaire Dali,etc) », hi ha el text manuscrit d'André Breton d'aquesta declaració signat per Salvador Dalí:

“Em comprometo a sotmetre en 48 hores a l'aprovació dels presents un text
1r- responent de manera formal, per dissipar qualsevol equívoc, a les preguntes que Breton em planteja a la seva carta.
2n- solidaritzant-me sense reserves amb la iniciativa que ha precedit la publicació de “Violette Nozières”.
3r- en què prenc el compromís d'acabar amb la propaganda hitleriana a la qual estic associat i que s'ha expressat en llocs diversos.
4rt- atacant el fascisme i el hitlerisme d'una manera no equívoca.
5è- establint que en el quadre: “L'engima de Guillem Tell” no he tingut cap intenció de lliurar-me a un atac contra la persona de Lenin ni contra la ideologia revolucionària que aquest personifica.
6è- A baix Hitler! Visca Lenin!
París, 25 de gener de 1934
Salvador Dalí “

Però el 2 de febrer següent, la presentació del seu oli “L'engima de Guillem Tell”, 1934, que mostra Lenin amb una natja grotescament perllongada, irrita els surrealistes, que el consideren una ofensa a Lenin. A més a més, Dalí l'exposa a l' “Exposition du Cinquantenaire” del Salon des Indépendants del Grand Palais de París, que per als surrealistes representa un centre de l'art oficial. Si hi afegim el pretès hitlerisme de Dalí, el debat de la seva expulsió del grup es fa inevitable.

El dia de la inauguració de la mostra, per tant, s'aprova una resolució en què es proposa que Dalí sigui exclòs del moviment surrealista per ésser un element feixista. Roger Caillois, que se'n va abans que s'acabi la reunió, proposa l'expulsió de Dalí:

« [2.2.1934]
Sr. André Breton
Rue Fontaine, 42
Paris

Voto l'expulsió de Dalí l'opinió del qual sobre la lluita de races que no li farà determinar-se a favor de la lluita de classes em sembla incompatible amb l'adhesió dels surrealistes a la causa del proletariat.”

El dia abans de la reunió inquisitorial de 5 de febrer, Breton, acompanyat de Benjamin Péret, Tanguy, Oppenheim, Hugnet, Hérold, Ernst Brauner, es trasllada al Grand Palais

per destruir l'obra de Dalí, si bé no els és possible. Però l'opinió dels membres del grup surrealista no és unànime. Aquell matí, Breton havia rebut per escrit les opinions de Crevel, Tzara, Giacometti i Eluard, que es trobaven absents de París, declarant que ells no votarien a favor de l'expulsió, malgrat l'ordre del dia que havien rebut.

Així Eluard escriu referint-se a Dalí en els termes següents:

« Ens ha aportat nombroses idees noves i brillants, i la seva passió pel surrealisme, encara que absolutament fora de context, és incontestable. La meua tristesa, el meu pessimisme provenen que em desespero del que podríem fer en comú sense ell. Ell ens ha agitat, deprimint i entusiasmat, la qual cosa és sana. Les seves vies no són sempre les nostres, la qual cosa està bé. I ens fa confessar que és la nostra feblesa revolucionària, la nostra manca de posició comuna, la nostra apatia, el que l'han ancorat en aquest sistema d'interpretació tan absurd com perillós del hitlerisme ».

I Tristan Tzara, amb data 4 de febrer, escriu a Breton:

“dono el meu vot de confiança a l'opinió expressada per la majoria, que ha d'expressar, més o menys, el que penso. Afegiré que, malgrat totes les crítiques fundades o acceptades, la meua actitud envers l'objecte d'aquestes qüestions –la generalitat de la qual em sembla excloure conclusions definitives- és de naturalesa simpatitzant”.

La reunió del dia 5 a la tarda, a casa de Breton, al número 42 de la rue Fontaine, és convocada amb una carta signada Brauner, Breton, Max Ernst, Hérold, Hugnet, Méret Oppenheim, Péret i Tanguy. Finalment Dalí no és expulsat del grup. També de l'arxiu Breton prové el document redactat per Benjamin Péret i signat Salvador Dalí, on es constata:

“Els surrealistes, considerant que Dalí ha perdut greument de vista el fet que el surrealisme no és només un moviment de coneixement desinteressat sinó també un grup que ha pres posició a favor de la Revolució Comunista, li demanem tenir-ho en compte d'ara endavant de la manera menys equívoca en totes les manifestacions públiques de la seva activitat.

París, 5 de febrer de 1934”

Salvador Dalí continua la seva relació amb Breton, que es va tensant -sobretot amb la seva participació a l'exposició “Orígens i desenvolupament de l'art internacional independent” al museu Jeu de Paume de París, del 30 de juliol al 31 d'octubre de 1937, que Breton critica per la selecció d'artistes que s'hi ha fet o amb l'escepticisme de Dalí envers la Federació internacional de l'art revolucionari independent (FIARI) de la qual Breton és secretari general- fins a trencar-se. L'article esmentat de 1939, «Des tendences les plus récentes de la peinture surréaliste », n'és bona mostra. Salvador Dalí ha passat a ser « Avida Dolars », anagrama creat, a partir de les lletres del nom de Salvador Dalí, cap al 1940 per André Breton.